

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та менеджменту

Кафедра економіки, підприємництво та туризму

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

Окоча Єгор Владиславович

УДК 338.482(477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ:
ФОРМУВАННЯ НОВИХ СТАНДАРТІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ В ІНДУСТРІЇ
ТУРИЗМУ**

242 - «Туризм»

Подається на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Окоча Є.В.

Керівник роботи
Таїсія ЧЕРНИШОВА
к.б.н., доцент

Житомир - 2025

Висновок кафедри економіки, підприємництва та туризму

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри економіки, підприємництва

та туризму _____

№ ____ від << ____ >> _____ 2025р.

**Завідувач кафедри
економіки, підприємництва та туризму**

д.е.н. професор _____ **Валінкевич Н.В.**

<< ____ >> _____ 2025р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Окоча Єгор Владиславович захистив

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(призвище, ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Окоча Є. В. Розробка та впровадження екотуристичного продукту: формування нових стандартів обслуговування в індустрії туризму. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня бакалавра за спеціальністю 242 – Туризм. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджено сучасний стан, перспективи та проблеми розвитку екологічного туризму в Україні на прикладі Поліського регіону. Проведено аналіз європейського досвіду впровадження екологічних стандартів, розглянуто питання сертифікації, законодавчого регулювання та участі місцевих громад у формуванні екотуристичних продуктів. Особливу увагу приділено практичним аспектам розробки маршруту «Перлини Полісся» як прикладу одноденного екологічного туру з мінімальним впливом на довкілля. У роботі проаналізовано основні проблеми щодо впровадження екотуризму в умовах України. Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення стандартів обслуговування, розвитку екотуристичних маршрутів та залучення громад до сталого туризму. Отримані результати можуть бути використані туристичними компаніями, органами місцевого самоврядування та інституціями, що працюють у сфері сталого туризму.

Ключові слова: екотуризм, сталий туризм, екологічні стандарти, Полісся, туристичний маршрут, місцеві громади, екологічна культура.

SUMMARY

Okocha Y. V. Development and Implementation of an Ecotourism Product: Formation of New Service Standards in the Tourism Industry. – Qualification work in the form of a manuscript.

Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 242 - "Tourism". Polisia National University, Zhytomyr, 2025.

The qualification work explores the current state, prospects, and challenges of ecological tourism development in Ukraine using the Polissia region as a case study. The research analyzes the European experience in implementing environmental standards, certification processes, legal regulation, and the role of local communities in the creation of ecotourism products. Special attention is paid to the practical development of the “Pearls of Polissia” route — a one-day ecological tour designed with minimal environmental impact. The study identifies key obstacles to ecotourism development in Ukraine, such as insufficient infrastructure, low ecological awareness, and lack of legislative support. Recommendations are proposed for improving service standards, promoting ecotourism routes, and engaging local communities in sustainable tourism. The findings may be useful for tourism companies, local governments, and organizations involved in the field of sustainable tourism.

Keywords: ecotourism, sustainable tourism, environmental standards, Polissia, tourism route, local communities, ecological awareness.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	С 5
РОЗДІЛ І. ТЕОРИТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ.....	8
РОЗДІЛ ІІ. АНАЛІЗ СТАНДАРТІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ТУРИЗМІ.....	21
2.1. Моніторинг міжнародних стандартів обслуговування в екологічному туризмі.....	21
2.2. Досвід європейських країн у впровадженні стандартів екологічного туризму.....	24
2.3. Розробка авторського екотуристичного продукту «Перлини Полісся» в Житомирській області.....	27
РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	32
ВИСНОВКИ.....	38
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	39

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації та посилення екологічної свідомості населення спостерігається зростання інтересу до сталого туризму, зокрема до екологічного туризму (екотуризму). Цей напрям туризму сприяє не лише відпочинку й оздоровленню, а й формуванню відповідального ставлення до природи та збереження культурної спадщини. В Україні, особливо в регіонах із багатим природним потенціалом, таких як Полісся, екотуризм є перспективним напрямом розвитку туристичної індустрії.

У зв'язку з євроінтеграційними прагненнями нашої держави важливим є вивчення європейського досвіду організації екотуризму та впровадження відповідних стандартів обслуговування туристів. Саме тому актуальним є питання розробки та впровадження нових екотуристичних продуктів, які відповідають сучасним вимогам сталого розвитку та сприяють активізації туристичної діяльності на національному і регіональному рівнях.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження особливостей розвитку екологічного туризму в Україні з урахуванням європейського досвіду та розробка власного екотуристичного продукту в межах Житомирської області.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. охарактеризувати суть та значення екологічного туризму в системі сучасного туризму;
2. проаналізувати європейський досвід розвитку екологічного туризму;
3. визначити особливості розвитку екотуризму в Україні та проблеми впровадження міжнародних стандартів;
4. охарактеризувати туристичний потенціал Полісся як регіону для розвитку екотуризму;
5. розробити авторську програму екотуристичного продукту з урахуванням місцевих природних і культурно-історичних ресурсів;
6. запропонувати практичні рекомендації щодо впровадження та популяризації розробленого туристичного продукту.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку екологічного туризму в Україні, зокрема в межах Поліського регіону.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти формування й реалізації екотуристичних продуктів з урахуванням європейського досвіду.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи використано загальнонаукові методи дослідження: аналіз та синтез наукової літератури, порівняльний аналіз (для вивчення європейського досвіду), методи експертного оцінювання, картографування, а також елементи проєктного методу для створення авторського екотуристичного маршруту.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. *Результати досліджень були апробовані на таких конференціях:*

1. Чернишова Т. М., Окоча Є. В. Теоретичні основи розвитку екологічного туризму під час військових дій. *Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференція (м. Житомир, 02 травня 2025 р.).* Житомир: Поліський національний університет, 2024. С.16-19.

2. Чернишова Т. М., Окоча Є. В. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Індустрія гостинності: стан, тенденції розвитку та перспективи галузі в умовах євроінтеграційних та військових викликів. III-ій Міжнародний науково-практичний форум, 23 квітня 2025 року.* Львів зб. матер. електрон. дан. Львів: «Камула», 2025. 320с.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегій покращення співпраці між туристичними агенціями та постачальниками послуг, а також для удосконалення процесів на туристичному ринку, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності туристичних компаній.

Одержані результати мають прикладне значення для розвитку екотуризму в Житомирській області. Запропонований маршрут «Перлини Полісся» може бути використаний туристичними компаніями як готовий продукт для внутрішнього туризму. Розрахована калькуляція дозволяє обґрунтувати вартість

туру, а впровадження нових стандартів обслуговування сприяє підвищенню якості надання туристичних послуг. Рекомендації щодо впровадження екологічних стандартів можуть стати основою для розробки локальних програм сталого туризму та використані у навчальному процесі.

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота містить анотацію, вступ, три розділи та висновки. Список використаних джерел нараховує 48 найменувань. Основний зміст роботи викладено на 35 сторінках комп'ютерного тексту, містить 2 таблиці і 5 рисунок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Туризм суттєво впливає як на економіку держави, так і на природне середовище. Попри те, що він позитивно сприяє соціально-економічному зростанню та забезпечує понад 200 мільйонів робочих місць у світі, розвиток туристичного сектору має й негативні наслідки — як для природи, так і для місцевого населення. Зокрема, надмірне туристичне навантаження призводить до виснаження природних ресурсів, руйнування пляжів, дикої природи, а також до втрати автентичності культурних традицій.

З 2002 року ООН активно реалізує ініціативи, спрямовані на збереження природного середовища та унікальної культурної спадщини різних регіонів. Під час подорожей важливо дотримуватись екологічної етики: сприяти охороні, збереженню та відновленню екосистем, підвищувати екологічну грамотність у туристичній сфері, поважати культурне розмаїття та зберігати національну ідентичність країн, які відвідуються.

Зростаюча світова увага до охорони природи та біорізноманіття робить екотуризм одним із найперспективніших напрямів у туризмі. Основна мета екотуризму полягає в досягненні гармонії між людиною та природою, використанні природних багатств у туристичних цілях із паралельним формуванням екологічної свідомості у суспільстві. Саме це визначає його популярність і актуальність у сучасному світі.

Точне походження терміна «екотуризм» залишається дискусійним, проте серед перших, хто ним скористався, був Хетцер (1965 рік), який сформулював чотири ключові принципи відповідального туризму: мінімальний вплив на довкілля, повага до культур країн, що приймають туристів, активне залучення місцевого населення та максимальне задоволення потреб подорожуючих.

Інші згадки про екотуризм з'являються в дослідженні Міллера (1978), присвяченому створенню національних парків у Латинській Америці задля сталого розвитку. Також його ідеї втілювались Міністерством охорони довкілля

Канади, яке з кінця 1970-х до початку 1980-х займалося розробкою концепцій екотурів. Відтак, хоча офіційно поняття «екологічний туризм» набуло поширення в 1980-х роках, поняття «екологія» та «туризм» мають значно глибше історичне коріння, тому сам зміст екотуризму зародився значно раніше

Водночас варто підкреслити, що огляд наукової літератури з тематики дефініції «екологічний туризм» демонструє велику варіативність у підходах до його трактування. Це зумовлено тим, що поняття екотуризму розглядається представниками різних наукових галузей — від природничих наук до економіки, соціології та інших дисциплін. Відповідно, екотуризм виступає багатогранним і міждисциплінарним явищем, що поєднує у собі елементи різних підходів.

Станом на сьогодні існує широкий спектр формулювань поняття «екотуризм», що запропоновані дослідниками з усього світу. Кожне з них має свої особливості, які відображають національні, професійні або концептуальні відмінності у науковому розумінні цього явища. У зв'язку з цим, у роботі представлено узагальнену таблицю, яка систематизує підходи до визначення поняття «екологічний туризм» (рис. 1).

Гужин Г.С., Беліков М.Ю., Клименок Е.В., 1977 р.
• в основі екологічного туризму лежить турбота про навколишнє природне середовище. Пріоритетним є організація поїздок з обмеженим числом учасників у природні зони з можливим відвідуванням місць, що представляють культурний інтерес з метою реалізації різних проектів охорони і раціонального використання природних ресурсів [2, с. 20].
Міжнародна організація екологічного туризму (TIES), 1990 р.
• екологічний туризм - відповідальна подорож у природній зоні, області, що зберігає навколишнє природне середовище і підтримує добробут місцевих мешканців [12].
Всесвітній Фонд дикої природи, 1992 р.
• екотуризм – туризм, що включає подорожі в місця з відносно незайманою природою, з метою отримати уявлення про природні і культурно-етнографічні особливості даної місцевості, яка не порушує при цьому цілісності екосистем і створює такі економічні умови, при яких охорона природи і природних ресурсів стає вигідною для місцевого населення [11].
Спілка екотуризму США, 1994 р.
• екотуризм – це подорожі з місця в відносно недоторкану природою, які не ведуть до порушення цілісності екосистем, з метою одержати уявлення про природні та культурно-етнографічні особливості цієї території, що створює такі економічні умови, коли охорона природи стає вигідною місцевому населенню [10].
Національна стратегія екотуризму Австралії, 1995 р.
• Екотуризм – екологічно стійкий туризм, що має своєю основою природу, що включає ознайомлення з навколишнім природним середовищем і її пояснення [8].
Lindberg K., 1998 р.
• Екотуризм – це стійко розвиваючийся природо-орієнтований туризм і рекреація [9].

Рис. 1. Наукові підходи до визначення дефініції «екологічний туризм»

Джерело: [42]

Таким чином, екотуризм можна визначити як форму природоорієнтованого туризму, що має місце у незайманих, природних територіях і передбачає активну участь у збереженні довкілля, принесе безпосередню користь місцевим громадам і культурам, а також забезпечить туристу змістовний та пізнавальний досвід.

Аналіз наукових публікацій показав, що українські дослідження в царині екологічного туризму значно поступаються зарубіжним за глибиною та обсягом. Перші змістовні наукові розвідки, які розглядають проблематику екотуризму, почали з'являтися в Україні лише протягом останніх 10–15 років.

Різноманіття підходів до визначення екотуризму обумовлене відмінностями у науковому досвіді, специфікою тлумачення цього поняття, а також різними акцентами в дослідженнях. Сьогодні екологічний туризм, з одного боку, є прибутковим сегментом ринку, що демонструє стабільне зростання, а з іншого концепцією, спрямованою на зменшення антропогенного навантаження на природу. Зазвичай під екотуризмом розуміють подорожі в природні ландшафти, заповідні території, національні парки тощо. Активне зростання цього виду подорожей упродовж останніх десятиліть пов'язане не лише з глобальним погіршенням стану навколишнього середовища, а й із підвищеним попитом на культурний та екологічно відповідальний відпочинок у таких регіонах, як сільська місцевість, гірські райони, морські узбережжя та ін. [5].

Отже, можна зробити висновок, що термін «екологічний туризм» досі викликає наукові суперечки. У деяких підходах акцент ставиться лише на природне середовище, без належної уваги до таких аспектів, як екологічна компетентність туристів, мінімізація шкоди довкіллю чи сприяння його покращенню. Виходячи з сучасного рівня розвитку туристичної індустрії та основних наукових поглядів, екологічний туризм можна визначити як вид туризму, що ґрунтується на еколого-економічній відповідальності подорожуючого і має за мету раціональне використання ресурсів природи та її охорону, відповідно до принципів сталого розвитку.

Таким чином, через наявність різних тлумачень сутності екотуризму, брак належного правового регулювання, недостатній рівень екологічної освіти та

низьку еколого-економічну свідомість населення — виникають бар'єри, які стримують розвиток цього напрямку в Україні. У подальшому визначимо ключові принципи екотуризму. Варто зауважити, що класифікація таких принципів умовна, проте в наукових джерелах виокремлюються основні ідеї, що лежать в основі екологічного туризму.

Принцип зменшення шкідливого впливу полягає у виявленні та налагодженні зв'язків між головними елементами системи екотуризму (туристами, операторами, природними територіями, місцевим населенням). Основою цієї структури, на відміну від типової екосистеми, виступає саме природне середовище (ландшафти); передбачається його екологічно доцільне використання, охорона та поновлення природних багатств. При виборі способу пересування екотурист за можливості уникає перельотів, обираючи залізничний транспорт. Також надає перевагу пішим мандрівкам і велосипеду перед автомобілем.

Принцип посилення економічної стабільності місцевих регіонів. Розвиток екотуризму ґрунтується на трьох фінансових засадах. Перша – частина прибутку, отриманого від туристів, залишається в регіоні й використовується для природоохоронних заходів; друга – під час таких поїздок обов'язкове дотримання екологічних норм, передбачених у законодавстві; третя – екотуристична подорож має дослідницьку або пізнавальну мету щодо навколишнього природного середовища [4].

Принцип формування екологічної свідомості учасників екотуризму передбачає, що екотуризм часто сплутують з іншими видами туризму, орієнтованими на природу, бо вони взаємопов'язані, але мають відмінності. Екотуризм часто плутають із природним туризмом, який включає різні форми відпочинку, що використовують природні ресурси у відносно незміненому вигляді: ландшафти, форму рельєфу, водойми, флору й дику фауну. Природний туризм – це не концепція, а окремий вид відпочинку, який може по-різному впливати на довкілля

Головною особливістю екотуризму є здійснення поїздки таким чином, щоб не лише уникнути шкоди природі, а й зробити внесок у її збереження. Для цього турист повинен мати достатній рівень екологічної свідомості. Він має усвідомлювати свій вплив на природу та місцевих мешканців і намагатися, у розумних межах, цей вплив зменшити. Крім того, бажано не лише зменшити шкоду, а й підтримати громаду, що проживає поруч із туристичними об'єктами. Це зовсім не означає, що відпочинок має стати обтяжливим — навпаки, уважне ставлення до довкілля дозволяє краще насолодитися перебуванням у природному середовищі [6].

Таким чином, дотримання наведених принципів дозволяє: запобігти негативним наслідкам, що можуть пошкодити або знищити природне чи культурне багатство; здійснювати просвітницьку роботу серед мандрівників щодо значення збереження природи та культурної спадщини; спрямовувати прибутки на охорону природи в місцях, пов'язаних з екотуризмом; підтримувати економічно місцеві громади, що мешкають поблизу охоронюваних територій та долучені до туристичної сфери; сприяти розвитку туристичного сектору з обмеженням соціального та екологічного навантаження; забезпечити більшу частку доходів приймаючої сторони, використовуючи місцеві природні й культурні особливості [6].

Екотуризм поєднує як загальні туристичні задачі, так і вузькоспеціалізовані, властиві тільки цьому напрямку (рис. 2).

До специфічних функцій екотуризму належать: екостабілізаційна функція полягає у зменшенні шкоди, яка завдається довкіллю без порушення екологічної рівноваги; функція збереження середовища включає впровадження екотехнологій для охорони природної цілісності, фінансування заходів із боку туристів та туроператорів, спрямованих на захист природи та культури; екопросвітницька функція сприяє формуванню у туристів екологічної відповідальності, вихованню екоетики та природоохоронної свідомості; етноекологічна функція стимулює повагу до місцевого населення, шанобливе ставлення до традицій, культурної спадщини, місцевих практик використання

природи; урбокомпенсуюча функція допомагає зменшити зростання ролі міст у економіці, підтримуючи рівновагу між суспільством, природою й господарством

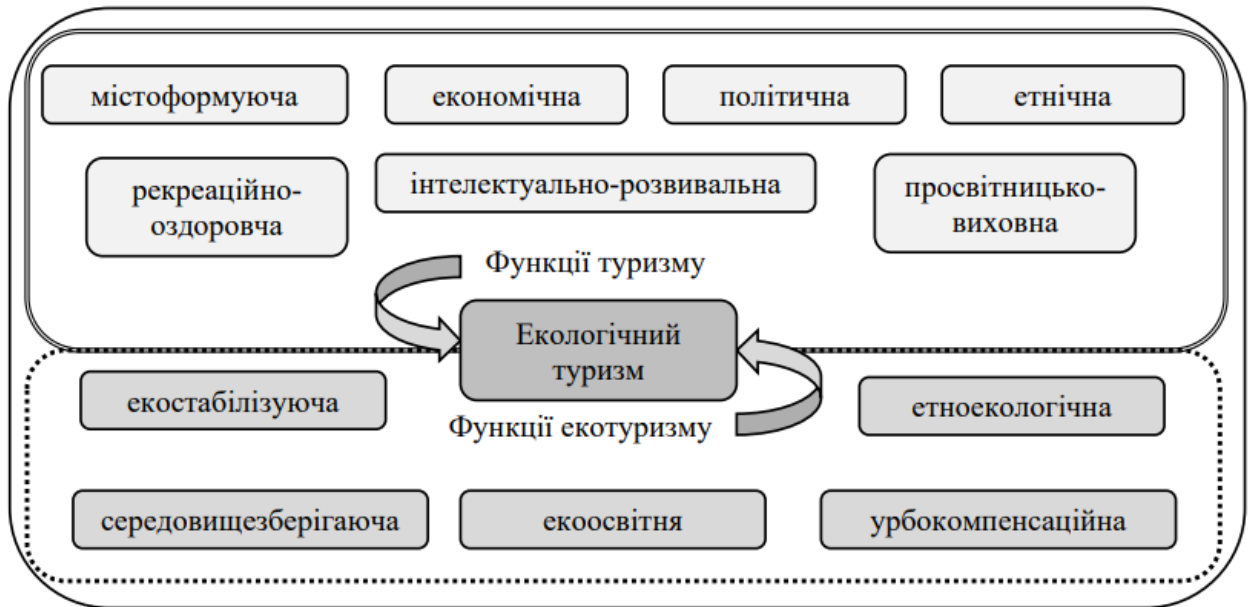

Рис. 1.2. Функції екологічного туризму

Джерело: [40]

Сучасні тенденції, орієнтовані на екологію, спричинили зростання популярності екотуризму. Сучасний мандрівник усе частіше надає перевагу відповідальним варіантам подорожей: він обирає відпочинок у чистих природних зонах, активні форми дозвілля на свіжому повітрі, проживання в еко-готелях і харчування в ресторанах, які використовують органічну продукцію.

Серед країн, які активно розвивають екотуризм, варто виділити: – Коста-Рику — лідера у сфері сталого туризму. Тут реалізуються масштабні програми з відновлення природи й захисту біорізноманіття, а 25% території має природоохоронний статус. Серед туристичних активностей — екскурсії тропічними лісами, відвідування зон охорони морських черепах; – Норвегію — відому своєю розвиненою системою еко-готелів та екостратегіями. У країні впроваджуються технології сонячної енергії та програми раціонального використання водних ресурсів; – Ісландію — країну, що приваблює туристів

геотермальними джерелами. Тут підтримуються екологічні ініціативи, які знижують вплив туризму на чутливі екосистеми.

Туристична індустрія й галузь гостинності все активніше переходять до принципів сталого розвитку. Зростає кількість готелів і об'єктів, які отримують «зелені» сертифікати. Найбільш поширені серед них: Green Key, EarthCheck, LEED, — вони стали важливими маркерами сталого туризму. Такі заклади застосовують енергоощадні технології, зменшують витрати води та оптимізують обіг відходів.

Великі туристичні компанії дедалі частіше інтегрують принципи сталого розвитку у свою діяльність, пропонуючи екологічні варіанти подорожей, які враховують рівень впливу людини на навколишнє середовище.

Платформа Booking.com активно сприяє розвитку екологічного туризму, надаючи користувачам можливість обирати серед еко-готелів та сталих подорожей [4].

Компанія TUI Group започаткувала програму «Better Holidays, Better World», яка має на меті підтримку локальних спільнот, захист природних ресурсів і скорочення викидів парникових газів [3].

Запровадження екологічних вимог передбачає значні витрати. Для представників малого бізнесу це може стати перешкодою. Наприклад, встановлення систем енергоефективності чи оновлення інфраструктури з метою зниження екологічного навантаження потребують чималих капіталовкладень. Водночас, відсутні гарантії швидкого повернення вкладених коштів.

Надзвичайно важливо підтримувати місцеве населення, яке іноді потерпає від негативних наслідків масового туризму (зростання цін, перенаселення). До того ж, масштабні корпорації іноді витісняють локальних підприємців, що поглиблює соціальні диспропорції.

Деякі туристичні компанії застосовують екологічне маркування виключно як частину рекламної стратегії, не вживаючи реальних дій для зменшення шкоди довкіллю. Це знижує довіру до сталого туризму і шкодить його репутації.

Використання інновацій — наприклад, встановлення сонячних батарей, систем енергоощадження, цифрових сервісів — дає змогу зменшити споживання природних ресурсів. Туристичні сервіси дедалі частіше надають інструменти, такі як калькулятори вуглецевого сліду, що допомагають обрати більш екологічні варіанти подорожей [4].

Мандрівники з кожним роком частіше замислюються про екологічні наслідки своїх поїздок. Завдяки інформаційній прозорості та просвітницьким заходам зростає кількість туристів, які роблять свідомий вибір на користь сталих подорожей.

Ефективна взаємодія держави з приватним сектором дає змогу впроваджувати комплексні стратегії сталого розвитку туризму на національному рівні. Необхідно знаходити гармонійне співвідношення між розвитком економіки та охороною природи. Сталий туризм виступає одним з найбільш перспективних напрямів. Проте реалізація сталого туризму потребує активної участі урядових структур, підприємств та самих громадян [5; 6]. Важливими елементами сталого розвитку туристичної сфери є інвестування в екологічні технології, підтримка локальних спільнот та охорона природних багатств. Саме ці чинники формують основу екологічно відповідального майбутнього галузі туризму.

У сучасних умовах глобалізації туристичної індустрії та стрімкого зростання кількості туристичних подорожей виникає нагальна потреба у впровадженні ефективної системи регламентації й контролю якості послуг, що надаються в межах екологічного туризму. У зв'язку з цим, в усьому світі активно формуються та адаптуються стандарти, спрямовані на мінімізацію впливу туризму на довкілля, збереження біорізноманіття, забезпечення культурної і соціальної сталості приймаючих територій та підвищення рівня екологічної свідомості туристів. Такі стандарти не лише сприяють впорядкуванню діяльності екотуристичних об'єктів, а й забезпечують ефективне управління природними ресурсами в контексті сталого розвитку.

Однією з найбільш авторитетних організацій, що займається розробкою та затвердженням міжнародних стандартів у сфері сталого туризму, є Глобальна

рада зі сталого туризму (Global Sustainable Tourism Council – GSTC). У її межах були сформульовані уніфіковані критерії сталого туризму, які також широко застосовуються до екотуризму. Вони розділені на чотири ключові групи: ефективне управління сталим розвитком, соціально-економічна вигода для місцевих громад, охорона культурної спадщини та захист довкілля. У першу чергу, ці стандарти акцентують увагу на необхідності відповідального планування туристичних маршрутів і продуктів, збереження екосистем, управління ресурсами (водними, енергетичними, земельними), регулювання потоків туристів, етичного ставлення до місцевого населення, підтримки локальних підприємств, а також на впровадженні практик, що забезпечують позитивний туристичний досвід без шкоди для природи.

Крім GSTC, існують інші не менш впливові міжнародні сертифікаційні системи, що задають якісні орієнтири для функціонування екологічно відповідального туризму. Наприклад, сертифікат Green Globe охоплює понад 40 показників у сферах управління ресурсами, охорони довкілля, трудових відносин та взаємодії з місцевими громадами. Система Blue Flag зосереджена на екологічних критеріях щодо чистоти пляжів, берегових зон та яхтових гаваней, включаючи якість води, екологічну освіту відвідувачів, утилізацію відходів, безпеку та доступність. Європейський екологічний знак EU EcoLabel охоплює готелі, кемпінги та інші туристичні заклади і висуває жорсткі вимоги щодо енергоефективності, водозбереження, зменшення забруднення та використання екологічних матеріалів. Крім цього, стандарт Travelife охоплює туроператорів і агентства, визначаючи соціальні, екологічні та етичні аспекти їхньої діяльності, включаючи політики корпоративної соціальної відповідальності.

Значну роль у розвитку стандартів відіграють також локальні ініціативи природоохоронних установ, таких як національні природні парки, які розробляють внутрішні регламенти для проведення туристичної діяльності на своїй території. Ці правила часто включають обмеження на кількість відвідувачів, вимоги до екскурсійного супроводу, заборону певних видів

діяльності, визначення екологічних стежок і зонування територій. Усі ці заходи є практичним втіленням стандартів екотуризму на місцевому рівні.

Загалом, застосування стандартів у сфері екотуризму дозволяє забезпечити якісне надання послуг, контроль за екологічною безпекою та соціальною відповідальністю, а також створює базу для сталого розвитку регіонів, де реалізуються екологічні турпродукти. При цьому важливо не лише формально відповідати критеріям стандартів, але й створювати умови для екологічного виховання туристів, підтримки культурного розмаїття, дотримання принципів справедливості у відносинах між усіма учасниками туристичного процесу. Стандарти екотуризму є інструментом, що гармонізує економічні, природоохоронні та соціальні інтереси у сфері туризму, і саме їхнє впровадження є фундаментом для довготривалого існування цієї галузі

Становлення екотуризму як окремого напрямку в Україні набуває все більшого значення у світлі сучасних глобальних викликів, таких як зміна клімату, зменшення біорізноманіття та зростання антропогенного тиску на природні території. Україна, володіючи значними природними ресурсами, численними унікальними екосистемами та багатою культурною спадщиною, має потужні передумови для розвитку екологічного туризму на рівні світових стандартів. Проте реалізація цього потенціалу стикається з низкою істотних бар'єрів.

Одним із головних активів України є різноманітність її природних регіонів. Карпатські гори, широкі простори Полісся, заповідні степи півдня, мальовничі дельти річок, зокрема Дунаю, — усе це відкриває широкі можливості для створення екотуристичних маршрутів. Території природоохоронного фонду займають значну частину площі держави, що дає змогу поєднувати різні види активного відпочинку: пішохідні маршрути, велотуризм, спостереження за дикою природою, каякінг тощо.

Розвитку екотуризму сприяє також зростання екологічної обізнаності українців. Суспільство дедалі більше орієнтується на вибір туристичних продуктів, що не завдають шкоди довкіллю, підтримують місцеві громади та сприяють збереженню природної та культурної спадщини. В умовах обмеженого

міжнародного туризму, викликаного воєнними діями, внутрішній екотуризм став для багатьох громадян альтернативним способом безпечного та змістовного відпочинку.

Водночас ринок екотуризму в Україні розвивається нерівномірно. У деяких регіонах, зокрема в Карпатах, уже сформувалися певні екосистеми туристичних послуг: з'являються еко-готелі, фермерські господарства, які пропонують екологічно чисті продукти, проводяться культурно-екологічні фестивалі. Водночас інші області залишаються поза процесами активного розвитку через відсутність базової інфраструктури та слабку підтримку з боку органів влади.

Однак повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України у 2022 році, істотно змінила умови функціонування туристичного ринку, зокрема екотуризму. Багато природних територій зазнали пошкоджень внаслідок бойових дій, мінної небезпеки або окупації. Водночас війна стала каталізатором для посилення внутрішнього туризму у відносно безпечних регіонах західної та центральної України. Саме тут почали активніше розвиватися локальні екотуристичні проєкти, спрямовані на підтримку місцевих громад і збереження природної спадщини. У нових умовах розвиток екотуризму став не лише можливістю для економічного відновлення, а й важливим чинником психологічної реабілітації населення, що постраждало від воєнних дій.

Серед основних викликів, що стримують повноцінний розвиток екотуризму в Україні, слід виділити кілька ключових аспектів. Насамперед, гостро стоїть проблема недостатньої туристичної інфраструктури. Велика кількість перспективних природних об'єктів недоступна через поганий стан доріг, відсутність належних умов для проживання, брак туристичних центрів і вказівників. Часто туристи стикаються з відсутністю інформації про маршрути, рівень складності, правила безпечної поведінки у природному середовищі.

Ще одним значущим фактором є недосконале нормативно-правове регулювання у сфері екотуризму. В Україні відсутня єдина стратегія розвитку цього напрямку на державному рівні, а чинне законодавство недостатньо враховує особливості ведення туристичної діяльності на природоохоронних територіях.

Часто ініціативи з розвитку екотуристичних проєктів реалізуються на місцевому рівні без належної координації, що призводить до фрагментації ринку і втрати комплексності підходів.

Економічний чинник також має велике значення. Еко-проєкти потребують значних інвестицій, зокрема у створення інфраструктури, навчання персоналу, впровадження систем управління відходами та ресурсами. Для малого та середнього бізнесу такі витрати нерідко є непосильними без державної підтримки або грантового фінансування. Крім того, довгострокова окупність інвестицій у екотуризм часто відлякує приватних інвесторів.

Нерідко розвитку екотуризму перешкоджає і брак кваліфікованих кадрів. Сьогодні в Україні мало фахівців, які мають досвід організації сталих туристичних продуктів, проведення екоекскурсій, ведення просвітницької роботи серед туристів. Розвиток системи професійної освіти та підготовки кадрів для галузі залишається однією з пріоритетних задач.

Серед важливих викликів слід також назвати ризик перетворення екотуризму на комерційний масовий туризм, що втрачає свою екологічну складову. Без належного контролю потоків відвідувачів та регламентованих правил поведінки навіть найкращі природоохоронні території можуть зазнати деградації. Досвід інших країн свідчить, що лише за умов чітких обмежень, квотування туристичних потоків та дотримання принципів відповідальності можливо зберегти екосистеми від надмірного навантаження.

Не менш важливим завданням є активне залучення місцевих громад до розвитку екотуристичних ініціатив. Участь місцевого населення у туристичному бізнесі, створення умов для отримання ними економічної вигоди від екотуризму дозволяє не тільки підвищити рівень життя у регіонах, а й формує у громадах відповідальне ставлення до охорони довкілля. Прибуток від туризму може спрямовуватися на підтримку шкіл, медичних закладів, розвиток інфраструктури.

Важливо також зазначити, що екотуризм може стати каталізатором для загального розвитку сільських територій. Створення тематичних екомаршрутів,

організація фермерських ринків, розвиток ремісництва, популяризація традиційної кухні та культури — усе це може сприяти комплексному економічному зростанню регіонів. Для повноцінного розвитку екотуризму в Україні необхідно реалізувати низку заходів. На державному рівні варто ухвалити стратегію розвитку екологічного туризму, що базуватиметься на принципах сталого використання природних ресурсів, підтримки місцевого населення та збереження культурної спадщини. Слід створити спеціальні програми грантового фінансування екотуристичних проєктів, підтримати малий та середній бізнес у цій сфері.

Особливу увагу потрібно приділити освітнім програмам для туристів і туристичних агентів та операторів. Інформаційні кампанії про правила поведінки у природних середовищах, шкоду від недбалої діяльності, важливість збереження біорізноманіття повинні стати невід'ємною частиною екотуристичних продуктів.

Не менш важливою є інтеграція українських проєктів у міжнародні ініціативи сталого туризму. Використання кращих світових практик, участь у міжнародних об'єднаннях і сертифікаційних програмах допоможе підвищити якість українських екотуристичних послуг і зробити Україну привабливою для іноземних туристів.

Отже, український ринок екотуризму має великі можливості для розвитку, але для їх реалізації необхідна системна державна політика, активна участь місцевих громад, підтримка малого бізнесу і підвищення екологічної свідомості суспільства. Екотуризм може стати важливою складовою сталого розвитку України, сприяючи не лише охороні природи, а й економічному та соціальному відродженню регіонів

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СТАНДАРТІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ТУРИЗМІ

2.1. Моніторинг міжнародних стандартів обслуговування в екологічному туризмі

Якість обслуговування в туризмі є одним із ключових чинників, що визначають успіх туристичної діяльності. В умовах глобальної конкуренції підприємства індустрії гостинності змушені не лише забезпечувати високий рівень сервісу, а й інтегрувати екологічні стандарти у свою діяльність [12]. Під якістю туристичних послуг розуміють відповідність очікуванням і потребам клієнтів, безпеку, зручність, професіоналізм персоналу та рівень організації обслуговування [13].

Сучасні вимоги до якості базуються на принципах клієнтоорієнтованості, індивідуалізації обслуговування, швидкості реакції на запити туристів і прозорості інформаційного супроводу [14]. Поряд із цим усе більшого значення набуває відповідальність туристичних підприємств за стан навколишнього середовища. Саме тому екологічна складова якості послуг стала невід'ємною частиною загальної концепції обслуговування [15].

У сучасному світі екологічна відповідальність туристичних підприємств передбачає не лише мінімізацію негативного впливу на довкілля, а й активну участь у його збереженні та відновленні. Більшість споживачів сьогодні надають перевагу компаніям, які відкрито демонструють свої зусилля у сфері сталого розвитку [16].

Одним із провідних міжнародних екологічних стандартів у сфері туризму є сертифікація Green Key. Заклади, що мають цю сертифікацію, дотримуються суворих вимог щодо економії енергоресурсів, води, раціонального управління відходами та екопросвіти гостей [17]. Застосування таких стандартів підвищує рівень довіри клієнтів і зміцнює репутацію компанії на світовому ринку.

Іншою важливою сертифікаційною програмою є EarthCheck, яка дозволяє підприємствам оцінювати власний екологічний слід і впроваджувати заходи для

його зменшення [18]. Завдяки цій системі туристичні об'єкти отримують чіткі рекомендації щодо оптимізації використання ресурсів, зниження викидів та підтримки локальних громад.

Широко застосовується також міжнародний стандарт ISO 14001, що визначає вимоги до систем екологічного менеджменту [19]. Його використання дозволяє туристичним компаніям структуровано підходити до управління впливом на довкілля, що особливо важливо у процесі інтеграції сталих практик у щоденну діяльність.

Варто згадати також про національні та регіональні ініціативи. Наприклад, у Туреччині діє стандарт ECOMark, який враховує чотири основні напрями: охорона природи, освітній компонент у туристичному продукті, залучення місцевих громад та створення високоякісного досвіду для туристів. У Скандинавських країнах популярним є стандарт Nature's Best (Швеція), що регламентує туристичну діяльність у природних умовах із суворим дотриманням принципів екологічності, участі місцевих жителів і надання культурно-освітніх елементів у турпродукті.

У національному контексті також спостерігається прогрес у напрямку нормативного регулювання екотуристичної діяльності. В Україні затверджено кілька стандартів, адаптованих до міжнародних вимог. Перш за все, варто відзначити ДСТУ ISO 18065:2016 «Туристичні послуги. Туристичні послуги на природоохоронних територіях», який встановлює вимоги до надання туристичних послуг на заповідних і природоохоронних об'єктах. Він регламентує правила поведінки туристів, інформування про екологічні особливості території, вимоги до інфраструктури та безпеки, а також передбачає залучення місцевих громад до організації туризму. Іншим важливим документом є ДСТУ ISO/TS 13811:2016 «Туризм та пов'язані з ним послуги. Настанови щодо екологічних специфікацій», який містить рекомендації щодо зниження споживання енергії, води, зменшення викидів та шкідливих відходів, інтеграції екологічних принципів у маркетинг і комунікацію з туристами.

Значну роль у розвитку стандартів відіграють також локальні ініціативи природоохоронних установ, таких як національні природні парки, які розробляють внутрішні регламенти для проведення туристичної діяльності на своїй території. Ці правила часто включають обмеження на кількість відвідувачів, вимоги до екскурсійного супроводу, заборону певних видів діяльності, визначення екологічних стежок і зонування територій. Усі ці заходи є практичним втіленням стандартів екотуризму на місцевому рівні.

Сертифікаційна система LEED здебільшого використовується для оцінювання об'єктів нерухомості, включно з туристичними комплексами [20]. Готелі й офіси, сертифіковані за LEED, демонструють високий рівень енергоефективності, мінімізацію шкідливих викидів та використання екологічних будівельних матеріалів.

Крім міжнародних стандартів, діє система EU Ecolabel для готелів та туристичних об'єктів у країнах Європейського Союзу. Вона акцентує увагу на ефективному використанні енергії й води, скороченні відходів та впровадженні заходів для збереження біорізноманіття [21].

Важливим аспектом забезпечення якості є впровадження концепції сталого туризму, яка базується на балансі між економічними вигодами, культурною автентичністю та охороною довкілля [22]. Туристичні компанії, що прагнуть залишатися конкурентоспроможними, повинні пропонувати продукти та послуги, які мінімізують шкідливий вплив на природу й водночас створюють економічну цінність для місцевих громад.

Серед базових вимог до обслуговування в сучасному туризмі виділяють: точність інформації щодо екологічних характеристик послуг, доступність екологічно чистих варіантів транспорту та харчування, впровадження принципів відповідального споживання ресурсів [23]. До стандартів обслуговування також належить організація навчання персоналу принципам екологічної відповідальності та навичкам екологічної комунікації з туристами.

Рівень безпеки туристичних послуг є ще однією важливою характеристикою якості. Збереження життя й здоров'я туристів набуває

особливого значення в умовах перебування у природному середовищі. Відповідно, підприємства мають забезпечувати інформування про ризики, супровід професійними гідами та надання допомоги у разі надзвичайних ситуацій [24].

Розвиток інклюзивного туризму також став частиною стандартів якості. Туристичні послуги повинні бути доступними для людей із різними потребами, що передбачає облаштування інфраструктури згідно з принципами універсального дизайну [25].

Особливої уваги заслуговує практика створення «зелених офісів» туристичних компаній, яка передбачає зменшення споживання паперу, перехід на енергоощадні технології, електронізацію процесів і раціональне використання ресурсів [26].

У сучасних умовах споживачі дедалі частіше звертають увагу на відкритість компаній у питаннях екологічної відповідальності. Деякі туристичні підприємства впроваджують програми компенсації вуглецевого сліду, що надає змогу туристам обирати більш сталий варіант подорожі та підтримувати екологічні ініціативи.

Таким чином, забезпечення високої якості обслуговування в туризмі неможливе без врахування екологічної складової. Інтеграція міжнародних екостандартів у діяльність туристичних підприємств, підвищення екологічної обізнаності персоналу та клієнтів, створення безпечних і сталих туристичних продуктів є необхідними умовами успішного розвитку сучасної туристичної галузі.

2.2. Досвід європейських країн у впровадженні стандартів екологічного туризму

Однією з провідних країн у сфері розвитку екологічного туризму в Європі є Німеччина. Завдяки системному підходу до охорони навколишнього середовища та активному впровадженню сталих стандартів у туристичній галузі,

Німеччина стала прикладом ефективного поєднання економічного розвитку та збереження природи [27].

Основу німецького підходу до екотуризму становить чітка державна політика, орієнтована на підтримку сталих практик у сфері туризму. У 2001 році була створена спеціалізована організація Viabono, яка стала першою національною системою сертифікації екологічного туризму [28]. Сертифікація Viabono охоплює готелі, ресторани, туристичні агенції та інші підприємства, які впроваджують принципи енергоефективності, збереження водних ресурсів, скорочення викидів вуглецю та пропонують туристам екологічно відповідальні продукти.

Як видно з таблиці 2.1, у Німеччині діє кілька основних екологічних сертифікацій, кожна з яких має свої особливості та критерії [29].

Таблиця 2.1.

Основні екологічні сертифікації у сфері туризму Німеччини

Сертифікація	Сфера застосування	Основні критерії
Viabono	Готелі, ресторани, туроператори	Енергоефективність, водозбереження, місцева продукція
EU Ecolabel	Готелі, кемпінги	Мінімізація відходів, скорочення споживання енергії
Blaue Schwalbe	Еко-готелі	Органічне харчування, екотранспорт, природозбереження

Джерело: складено автором на основі [28], [30], [31]

Програма Viabono ґрунтується на суворих екологічних критеріях і регулярно перевіряється незалежними аудиторами. Підприємства, що отримують сертифікацію, повинні дотримуватись вимог щодо використання місцевої

продукції, раціонального споживання енергії та води, ефективного управління відходами.

Активно в Німеччині застосовується також європейський екологічний знак якості EU Ecolabel для туристичних об'єктів. Готелі, що отримали цей сертифікат, зобов'язані впроваджувати системи енергозбереження та ефективно управляти ресурсами [30].

Окрім Viabono і EU Ecolabel, популярним серед малих готелів і еко-садиб залишається сертифікат Blaue Schwalbe, орієнтований на малі екологічні об'єкти з мінімальним вуглецевим слідом [31].

У рисунку 2.1 зображена динаміка зростання кількості сертифікованих туристичних об'єктів за стандартом Viabono у період 2015–2023 років [29].

Динаміка сертифікованих туристичних об'єктів Viabono у Німеччині (2015–2023)

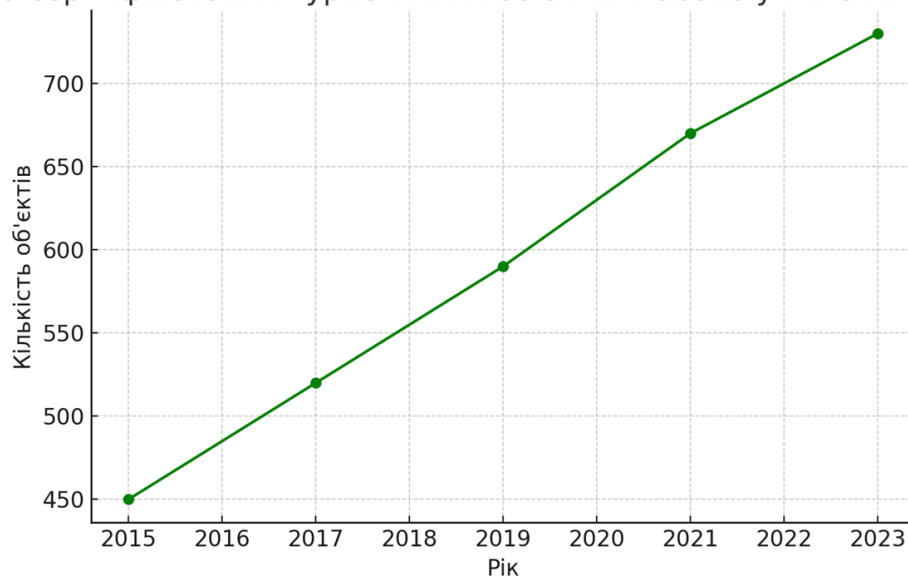

Рис. 2.1. Динаміка зростання кількості сертифікованих туристичних об'єктів за стандартом Viabono

Джерело: складено автором на основі [29]

Німеччина також активно розвиває природоохоронні території. На сьогодні функціонує 16 національних парків, понад 100 природних парків та 18 біосферних резерватів ЮНЕСКО [32].

У рисунку 2.2 представлено структуру сталого туризму в Німеччині за напрямками, що наочно демонструє пріоритетні сфери [33].

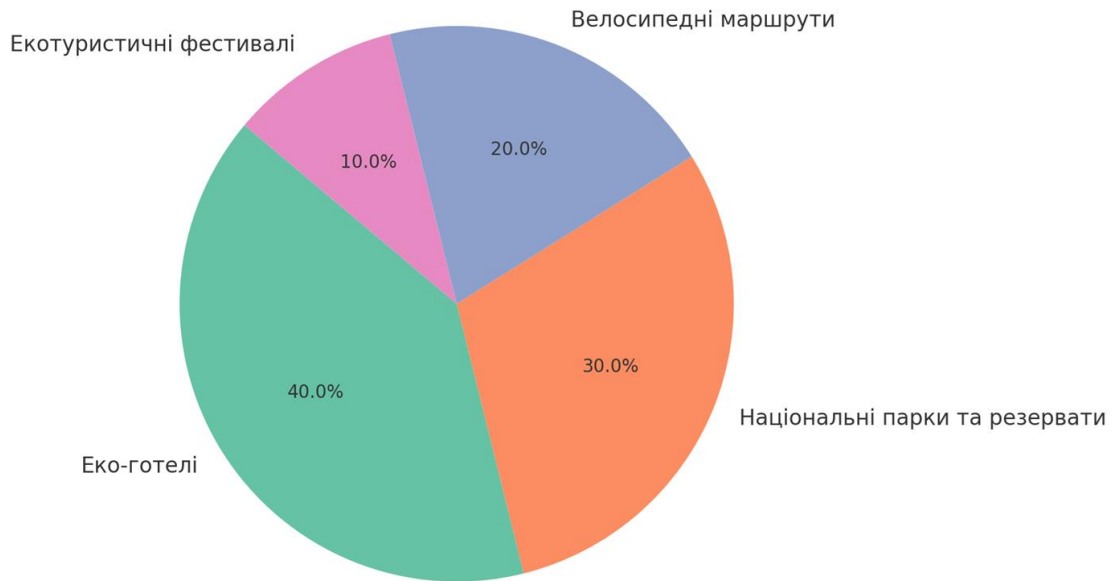

Рисунок 2.2. Структура сталого туризму в Німеччині

Джерело: складено автором на основі [33]

Особливу роль у промоції екотуризму відіграють такі організації, як Deutsche Zentrale für Tourismus (DZT), яка проводить міжнародні кампанії щодо популяризації сталого туризму [33], а також спеціалізовані платформи, як-от Fairweg.de, що надають туристам інформацію про сертифіковані об'єкти [34].

Державна підтримка сталого туризму закріплена на рівні законодавства — Федеральний закон про охорону природи прямо регулює питання збереження екологічних ресурсів у туристичній діяльності [35].

Таким чином, досвід Німеччини у впровадженні стандартів сталого туризму демонструє високу ефективність комплексного підходу. Чітке регулювання, наявність розвинених сертифікаційних систем і активна роль громадськості створюють сприятливі умови для розвитку екотуризму на національному рівні.

2.3. Основні етапи розробки екотуристичного продукту «Перлини Полісся» в Житомирській області.

Організація екотуристичного маршруту потребує дотримання певних принципів, що базуються на повазі до природи, участі місцевих громад і збереженні автентичності середовища. У процесі планування маршруту «Перлини Полісся» основним завданням стало поєднання доступності для туриста з мінімальним впливом на довкілля. Для цього особлива увага приділялась вибору територій із високою природоохоронною цінністю, але доступних для короткотривалого перебування без шкоди для екосистем.

Однією з ключових умов стало використання локальних ресурсів: транспорт був організований централізовано, без зайвого навантаження на локації; харчування — просте, домашнє, з місцевих продуктів; культурна частина програми — виключно за участі місцевих майстрів і гідів. Усі елементи маршруту спрямовані не лише на відпочинок, але й на екопросвіту, формування в учасників поваги до природи та культурної спадщини рідного краю.

Саме тому подальша програма туру, яку пропонується реалізувати в межах Житомирського Полісся, передбачає як знайомство з природними багатствами регіону, так і безпосередню участь у традиційних поліських практиках. Це дозволяє забезпечити екологічну сталість подорожі й залишити позитивний соціальний слід для приймаючих громад

Екскурсійні об'єкти маршруту (рис. 2.3.):

- Село Радовель: енергозберігаюча школа, екологічна інфраструктура;
- Етнографічна садиба: автентичний побут поліщуків, національні традиції;
- Урочище «Камінне село»: геологічна пам'ятка природи, природний ландшафт;
- Майстерня народного ремесла: виготовлення поліських сувенірів;
- Лісова галявина поблизу урочища: місце для екопікніка.

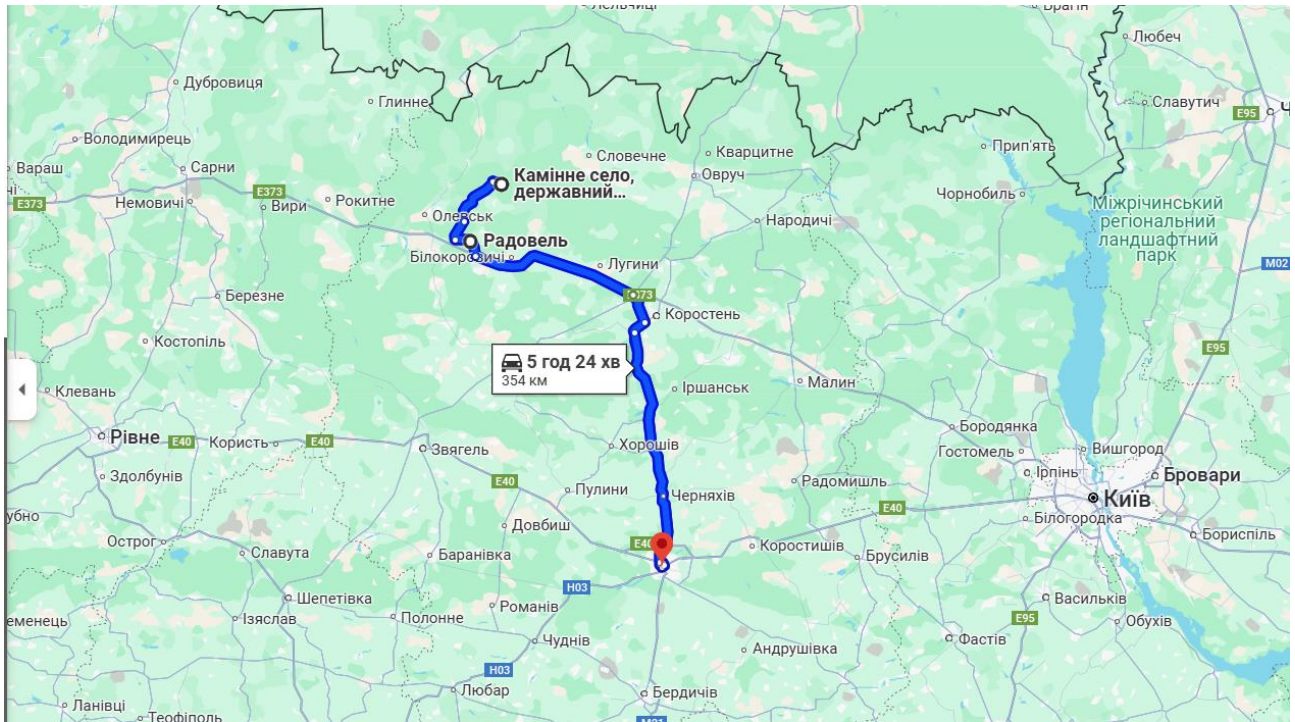

Рисунок 2.3. Маршрут туру

Джерело: складено автором на оснві програми туру

Програма туру:

08:00 — Збір групи у місті Житомир. Виїзд автобусом у напрямку села Радовель.

09:30 — Прибуття до села Радовель. Ознайомлення з життям громади, яка впроваджує екологічні підходи у сфері освіти, енергозбереження та поводження з відходами. Відвідування енергозберігаючої школи, зведеної за принципами сталого розвитку.

10:30 — Відвідування етнографічної садиби. Туристи занурюються в атмосферу поліського побуту кінця XIX — початку XX століття. Екскурсія включає демонстрацію національного одягу, предметів побуту, традиційного реманенту, з можливістю участі у традиційних ремеслах.

11:30 — Переїзд до урочища «Камінне село». Це унікальна природна пам'ятка — скупчення гранітних валунів, яке формує особливий природний ландшафт. Прогулянка територією з екскурсоводом, ознайомлення з геологічною історією об'єкта, місцевими легендами та охоронним статусом заказника.

13:30 — Екопікнік на природі. Туристам пропонується відпочинок на свіжому повітрі з дегустацією сезонних місцевих продуктів: овочів, фруктів, бутербродів, трав'яного чаю.

14:30 — Майстер-клас із виготовлення поліського сувеніру (лялька-мотанка, оберег або виріб з природних матеріалів). Проводиться у місцевій майстерні. Туристи створюють виріб під керівництвом майстрині та отримують змогу забрати сувенір із собою.

16:00 — Вільний час для прогулянки територією, спілкування, фото, відпочинку.

17:00 — Виїзд до м. Житомир.

18:30 — Орієнтовне прибуття та завершення туру.

Таблиця 2.2.

Калькуляція туру «Перлини Полісся» на 10 осіб

№ з/п	Калькуляційна стаття	Кількість	Ціна (1 людина), грн	Вартість, грн
1	Транспорт	10	250	2500
2	Вхідні квитки (етносадиба, Камінне село)	10	100	1000
3	Послуги гіда	10	120	1200
4	Виробнича собівартість	10	470	4700
5	Прибуток (націнка 25%)	10	120	1200
6	Вартість турпакета	10	590	5900

Джерело: складено автором на основі програми туру

$\text{Цод} = \text{Сод} + \text{Пдодод}$, де:

Цод — встановлена ціна на послугу,

Сод — собівартість одиниці продукції (470 грн),

Пдодод — допустимий прибуток (приблизно 25% = 120 грн).

$\text{Ц} = 470 + 120 = 590$ грн — вартість турпакета на 1 особу.

Загальна вартість туру на 10 осіб: $590 \times 10 = 5900$ грн.

Додавання туру «Перлини Полісся» до переліку послуг туристичних агенцій надає вагомі переваги для розвитку екотуризму в Житомирській області. Насамперед, включення даного маршруту до туристичної пропозиції сприятиме активізації внутрішнього туризму та забезпеченню стабільної підтримки природоохоронних і культурно-історичних об'єктів регіону. Залучення туристів до таких локацій, як екологічна школа в Радовелі, етнографічна садиба та урочище «Камінне село», дозволить спрямовувати отримані доходи на утримання інфраструктури, догляд за об'єктами і проведення просвітницьких заходів.

Кошти, отримані в межах турпакету, можуть використовуватися для підтримки місцевих ініціатив зі збереження природного середовища, благоустрою територій та розвитку екоінфраструктури. Це, у свою чергу, стимулює охорону довкілля, популяризацію сталих практик серед населення та підвищення екологічної культури.

Крім того, маршрут має значний потенціал для соціально-економічного розвитку місцевих громад. Туристичний потік активізує попит на локальні послуги — перевезення, харчування, продаж сувенірів, майстер-класи, що створює умови для розширення малого бізнесу, нових робочих місць і додаткових джерел доходу. Мешканці сіл можуть брати участь у туристичній діяльності як господарі етнолокацій, гіді, ремісники чи постачальники екологічної продукції.

Не менш важливою є культурно-просвітницька роль маршруту. Через безпосереднє знайомство з побутом поліщуків, традиційним народним мистецтвом, легендами та історією природних пам'яток туристи здобувають глибше розуміння регіону. Це сприяє збереженню культурної спадщини, формуванню позитивного іміджу Житомирщини як регіону з унікальною автентичністю та природною привабливістю.

Таким чином, включення туру «Перлини Полісся» до туристичного асортименту є стратегічно доцільним кроком, який дозволяє гармонійно поєднати економічні, екологічні та соціокультурні цілі сталого туризму.

Розділ III

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ.

Житомирська область, розташована у межах Українського Полісся, є одним із регіонів, що мають суттєвий природно-ресурсний потенціал для впровадження екотуризму. Тут поєднуються унікальні ландшафтні форми, значна площа лісових угідь, річкові системи, численні об'єкти природно-заповідного фонду, етнокультурна спадщина поліського краю. Водночас, незважаючи на ці передумови, екотуризм як форма сталого розвитку територій залишається недостатньо реалізованим. Причинами цього є як внутрішні інституційні та інфраструктурні обмеження, так і зовнішні чинники — зокрема, наслідки війни, що триває з 2022 року.

На сьогодні Житомирщина має понад 500 об'єктів природно-заповідного фонду, що охоплюють біля 8% території регіону. Серед них — заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, ботанічні сади, регіональні ландшафтні парки. Особливе місце займає Національний природний парк «Древлянський», площа якого перевищує 30 тис. га. Це територія з високим біорізноманіттям, збереженими природними ландшафтами, унікальним гідрологічним режимом і рідкісними видами флори й фауни. Водночас туристична інфраструктура тут розвинена фрагментарно: наявні лише кілька коротких екологічних стежок, мінімальна кількість місць для ночівлі, відсутні системи онлайн-бронювання, повноцінний супровід гідами та інформаційні стенди [47].

Лісистість області складає близько 35% — один із найвищих показників в Україні. Саме ці лісові масиви, переважно соснові, мішані й листяні, становлять важливий компонент екотуристичного ресурсу. Вони є природним середовищем для організації маршрутів пішохідного, велосипедного, кінного туризму, орнітологічних спостережень, кемпінгів. Водночас існує високий рівень антропогенного навантаження внаслідок заготівлі деревини, що часто вступає у конфлікт з цілями збереження біорізноманіття та екологічної сталості туризму. Таким чином, організація екотуризму в таких зонах потребує чіткої координації з лісовими господарствами та екологічними інституціями.

Важливим компонентом природного ресурсу області є її гідрологічна мережа — річки Тетерів, Случ, Ірша, Уж, Уборть, що формують привабливі водні маршрути для каякінгу, байдаркових сплавів, відпочинку на природі. Водночас більшість прибережних територій не мають жодної туристичної інфраструктури: відсутні облаштовані причали, станції прокату спорядження, рятувальні пункти або туристичні бази. Такі обмеження стримують розвиток активного водного туризму, який має великий потенціал з точки зору внутрішнього ринку.

Значна увага має приділятися геологічному, ландшафтному і мінералогічному потенціалу регіону. Житомирська область багата на поклади граніту, кварцитів, гнейсів, пісковика, родовища бурштину, що має не лише промислове, а й пізнавальне значення. Потенціал для розвитку геотуризму включає як відвідування рекультивованих кар'єрів, так і організацію тематичних турів на виставки, мінералогічні музеї, майстер-класи з обробки каменю.

Попри високий природний потенціал, розвиток екотуризму стикається з системними інституційними бар'єрами. По-перше, регіон досі не має узгодженої стратегії розвитку екотуризму, яка б визначала пріоритети, механізми реалізації, джерела фінансування та відповідальні інституції. Діючі регіональні стратегії соціально-економічного розвитку містять лише загальні згадки про туризм, без виокремлення його екологічної складової. Відсутність чітких орієнтирів спричиняє розпорошення зусиль, дублювання функцій та неефективне використання ресурсів [41].

По-друге, в Україні загалом, і в Житомирській області зокрема, відсутнє нормативне визначення поняття "екотуризм". Законодавча база не передбачає специфічних вимог до організації екотуристичної діяльності на територіях ПЗФ, не регламентує поведінку туристів, стандарти інфраструктури чи механізми контролю навантаження на природне середовище. Це створює правовий вакуум, який унеможливорює належне управління галуззю [43].

Інфраструктурні обмеження становлять одну з найсерйозніших перешкод для розвитку екотуризму в регіоні. Доступ до багатьох природно привабливих локацій ускладнений через поганий стан доріг, відсутність громадського

транспорту до об'єктів ПЗФ, низький рівень доступності для маломобільних груп. Навіть у межах НПП «Древлянський» відсутні стійкі туристичні маршрути з маркуванням, оглядові вежі, кемпінги, інформаційні центри. Це значно знижує привабливість навіть найперспективніших природних територій [45].

Крім фізичної інфраструктури, Житомирщина має обмежений цифровий інструментарій підтримки туризму: немає інтерактивних карт, платформ для онлайн-бронювання місць, мобільних додатків для супроводу маршрутів. Водночас у країнах ЄС такі технології є базовим компонентом сталого екотуризму. Їх впровадження дозволяє знизити навантаження на довкілля, спростити комунікацію з туристом, підвищити рівень безпеки.

Особливу увагу слід приділити участі місцевих громад. Залучення громадян до планування, реалізації та управління екотуристичними ініціативами є ключовим елементом сталого підходу. У Житомирській області вже існують приклади таких ініціатив — створення садиб зеленого туризму, проведення фестивалів, відкриття екомаршрутів на базі громадських об'єднань. Однак більшість таких проєктів реалізується без державної підтримки, не має маркетингового супроводу та стикається з труднощами в юридичному оформленні.

Ситуація ускладнилася з початком повномасштабної війни. Частина територій області зазнала обстрілів, а частина перебуває в зоні потенційної мінної небезпеки. У цих умовах екотуризм набуває нового значення — як механізм відновлення: соціального, економічного та психологічного. Повернення внутрішніх туристів до безпечних регіонів, залучення ВПО до туристичних проєктів, розвиток зеленого підприємництва — усе це стає інструментами адаптації до умов післякризової реальності.

У світлі викликів війни слід також акцентувати на безпеці: розмітка безпечних маршрутів, система попереджень, евакуаційні плани — це все має стати невід'ємною частиною нової моделі туризму в Україні. Роль громад у цьому контексті зростає: саме місцеві жителі найшвидше адаптуються до нових реалій, мають знання території, можуть інформувати про ризики.

Водночас Україна має великі можливості для інтеграції в міжнародні екотуристичні ініціативи, зокрема Green Destinations, European Ecotourism Network, Global Sustainable Tourism Council. Для цього необхідно запровадити системи добровільної сертифікації екотуристичних продуктів, адаптувати принципи сталого розвитку на рівні громад і регіонів, навчити місцевих операторів користуватися інструментами звітності та оцінки впливу.

Таким чином, Житомирська область має винятковий потенціал для розвитку екотуризму як форми сталого використання природних ресурсів, підвищення добробуту місцевого населення і відновлення регіону після масштабної кризи. Однак цей потенціал може бути реалізований лише за умов системного підходу: узгодження державної та регіональної політики, інвестицій у інфраструктуру, навчання кадрів, розвитку громадського партнерства й забезпечення безпеки. Продовжуючи розгляд потенціалу екотуризму в Житомирському регіоні, доцільно звернути увагу на приклади реалізованих або ініційованих проєктів, які можуть слугувати моделлю для подальшого розвитку. Так, у рамках співпраці з міжнародними екологічними фондами у 2020–2021 роках на території Овруцької громади реалізовано проєкт зі створення локальних екостежок на базі природних заказників. До ініціативи було залучено місцеве населення, яке брало участь у розробці маршрутів, виготовленні інформаційних стендів і просуванні маршруту через соціальні мережі. Хоча масштаб проєкту залишився обмеженим, його соціальний ефект — підвищення залученості громади — став важливим результатом.

Ще одним позитивним прикладом є діяльність екосадиб у Малинському та Радомишльському районах, які пропонують туристам можливість відпочити в природному середовищі з використанням екологічних продуктів, участю в місцевих ремеслах і екскурсіях до природних об'єктів. Ці садиби часто створюються без державної підтримки, на ентузіазмі власників, але демонструють високий потенціал щодо економічної ефективності й туристичної привабливості. Їх діяльність свідчить про здатність громад створювати самодостатній екотуристичний продукт.

Водночас найбільшою проблемою для масштабування таких ініціатив залишається доступ до фінансування. У Житомирській області відсутні спеціальні регіональні програми підтримки малого туристичного бізнесу. Грантові програми, які фінансуються міжнародними донорами, часто недоступні для новостворених або непідготовлених суб'єктів — через складність заявок, мовні бар'єри або відсутність юридичного супроводу. З огляду на це, доцільно створити на базі регіональних центрів розвитку туризму консультаційні служби для надання методичної, юридичної та фінансової допомоги підприємцям і громадам.

Окремої уваги заслуговує освітній аспект розвитку екотуризму. Відсутність підготовлених кадрів — як серед управлінців, так і серед практиків — є ключовою проблемою. На сьогодні в регіоні немає спеціалізованих програм професійної підготовки з екологічного туризму. Водночас попит на відповідні знання зростає. Рішенням може стати співпраця з профільними закладами вищої освіти, створення короткострокових сертифікованих курсів, залучення експертів з інших регіонів або країн. Навчання має охоплювати не лише туризм, а й екоменеджмент, поводження з відходами, навички комунікації, інклюзію, цифрові технології.

Одним із перспективних напрямів є розвиток екоосвітніх центрів на базі природних парків або ОТГ, які б поєднували функції навчання, просвіти, організації подій, взаємодії з туристами. Такі центри могли б стати осередками неформальної освіти для громади, молоді, переселенців і туристів. Їхнє створення потребує незначних інвестицій у порівнянні з інфраструктурними проєктами, але має потужний довгостроковий вплив.

Із стратегічної точки зору, Житомирщина має потенціал стати пілотним регіоном для впровадження інтегрованої моделі сталого екотуризму, яка передбачає:

- поєднання природних ресурсів, культурної спадщини та економічного розвитку;
- міжсекторальну співпрацю між владою, громадами, бізнесом і освітою;

- забезпечення безпеки, екологічності й доступності туризму;
- орієнтацію на внутрішнього туриста з поступовим виходом на міжнародний ринок.

Важливим елементом стратегії розвитку туризму є інституціоналізація сталого туризму: створення координаційної ради при ОДА або департаменту екотуризму, затвердження регіональної програми, підготовка щорічного звіту про стан галузі, участь у міжнародних платформах сертифікації. Це дозволить не лише ефективно керувати ресурсами, а й позиціонувати Житомирську область як інноваційний зелений регіон.

Крім того, слід оцінити ризики, які можуть загрожувати впровадженню екотуризму. До них належать:

- деградація природних ресурсів через масовий неконтрольований туризм;
- комерціалізація, що витісняє екологічний зміст;
- політична та економічна нестабільність;
- можливі соціальні конфлікти через нерівномірний розподіл прибутку;
- тривалий вплив безпекової ситуації, особливо у прикордонних районах.

Запобігти цим загрозам можливо через впровадження систем моніторингу впливу туризму, квотування маршрутів, просвітницькі кампанії, участь громад у прийнятті рішень.

З урахуванням усіх вищевказаних аспектів, можна зробити висновок, що Житомирська область має унікальну можливість перетворити екотуризм на ефективний інструмент соціального, економічного та екологічного відродження. В умовах війни, відновлення територій та зміни туристичних переваг суспільства, саме екологічно відповідальні формати туризму мають найбільший потенціал для підтримки територіальних громад, стимулювання самозайнятості, зміцнення соціальної єдності та збереження довкілля.

ВИСНОВОК

У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що розвиток екологічного туризму є перспективним напрямом для формування конкурентоспроможного туристичного продукту в Україні. Зокрема, екотуризм поєднує в собі рекреаційні, просвітницькі та природоохоронні функції, сприяє сталому розвитку територій та збереженню природної і культурної спадщини.

У першому розділі розглянуто європейський досвід розвитку екотуризму. Було проаналізовано принципи організації екотуристичної діяльності у країнах Європейського Союзу, підходи до сертифікації, стандартизації та підтримки ініціатив на локальному рівні. Зроблено висновок, що запозичення кращих практик і адаптація їх до українських реалій може значно покращити якість надання екотуристичних послуг.

Другий розділ присвячено практичній частині дослідження – розробці авторського екотуристичного маршруту територією Житомирської області. Визначено ключові локації маршруту, що охоплюють природні, історичні та культурні об'єкти, а також запропоновано програму туру з урахуванням принципів екологічної відповідальності. Даний маршрут створений з метою популяризації природних ресурсів регіону, розвитку внутрішнього туризму та збереження унікального середовища Полісся.

У третьому розділі проаналізовано актуальні проблеми та перспективи впровадження екотуристичного продукту в Житомирській області. Серед основних проблем виокремлено недостатню інфраструктурну забезпеченість, слабку інформованість населення, відсутність нормативного забезпечення та інституційної підтримки. У той же час визначено значний потенціал регіону для розвитку екотуризму, зокрема завдяки природній різноманітності, автентичності місцевих громад та зростаючому інтересу до сталого туризму.

Таким чином, впровадження якісного екотуристичного продукту на Житомирщині можливе за умов активізації державної підтримки, розвитку партнерства з громадами та використання кращих європейських практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І., Біленко М. О. Регіональна політика та оцінювання сталого розвитку туризму Запорізької області. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2022. №2. С. 51–58.
2. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І., Тюха М. Д. Особливості формування стратегії сталого розвитку туризму в сучасних умовах: досвід Німеччини. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2023. №1. С. 41–51.
3. TUI Sustainability Year 2023 in Numbers. URL: <https://www.gstcouncil.org/tui-sustainability-year-2023-in-numbers/> (дата звернення: 08.10.2024).
4. Booking.com 2023 Sustainable Travel Report. URL: <https://www.gstcouncil.org/booking-com-2023-sustainable-travel-report/> (дата звернення: 08.10.2024).
5. Шелеметьєва Т. В. Актуальність дослідження питання розвитку сталого туризму на засадах світового та вітчизняного досвіду. «Тиждень науки – 2023»: матеріали «Запорізька політехніка», 2023. С. 14–16.
6. Вишневецький В.І. Екологічний туризм: навчальний посібник. Київ, Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
7. Гужин Г.С., Беликов М.Ю., Клименко Е.В. Менеджмент в іноземному та внутрішньому туризмі
8. Електронне джерело. Режим доступу: <https://www.assignmentpoint.com/other/eco-tourism.html>. (Дата звернення 24.03.2022 р.).
9. Колбовский Е.Ю. Екологічний туризм та екологія туризму 2006. 301 с.
10. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: [Монографія] / С.П. Кузик. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. 254 с.
11. Білецька Л.І. Якість туристичних послуг: сучасні підходи та моделі. К.: Наукова думка, 2022. – 284 с.
12. Грицай Н.М. Сталий розвиток туризму: теоретичні та практичні аспекти. Львів: Видавництво ЛНУ, 2023. 198 с.

- 13.Котлярова С.І. Менеджмент якості в туристичній діяльності. Одеса: ОНУ, 2021. 256 с.
- 14.Медведєва І.А. Основи управління якістю у сфері туризму. Харків: ХНУ, 2023. 212 с.
- 15.United Nations Environment Programme. Sustainable Tourism: A Global Perspective. Nairobi : UNEP, 2022. 198 ст.
- 16.World Tourism Organization (UNWTO). International Guidelines for Sustainable Tourism : звіт. Madrid : UNWTO, 2023. 124 ст.
- 17.Green Key Global. Офіційний сайт. URL: <https://www.greenkey.global/> (дата звернення 25.04. 2025)
- 18.Green Key. Eco-Rating Program : принципи та критерії. Copenhagen : Green Key, 2024. 36 ст..
- 19.EarthCheck. Sustainable Tourism Certification. Офіційний сайт. URL: <https://earthcheck.org/>
- 20.International Organization for Standardization. ISO 14001:2015 Environmental management systems — Requirements with guidance for use. Geneva : ISO, 2015. 38 ст.
- 21.UNEP, Global Sustainable Tourism Council. Ecotourism Guidelines. Paris : UNEP, 2023. 64 ст.
- 22.U.S. Green Building Council. LEED v4 for Building Design and Construction. 2023.
23. LEED Certification Guide. Офіційний сайт. URL: <https://www.usgbc.org/leed> (дата звернення:25.04.2025)
24. European Union. EU Ecolabel for Tourist Accommodations. Офіційний сайт. URL: <https://ec.europa.eu/environment/ecolabel> (дата звернення:25.03.2025)
25. World Tourism Organization (UNWTO). Measuring Sustainable Tourism. Madrid : UNWTO, 2023. 114 ст.
26. Müller H., Schamel J. Sustainable Tourism in Germany. Berlin : Springer, 2023. 224 ст.

27. Viabono Official Website. URL: <https://www.viabono.de/> (дата звернення:10.04.2025)
28. Viabono. Annual Sustainability Report. Cologne : Viabono, 2023. 48 ст.
29. European Commission. EU Ecolabel for Tourist Accommodation. Офіційний сайт. URL: <https://ec.europa.eu/environment/ecolabel> (дата звернення:25.03.2025)
30. Blaue Schwalbe. Official Site. URL: <https://www.blaue-schwalbe.de/> (дата звернення:10.04.2025)
31. Federal Agency for Nature Conservation. National Parks in Germany. Bonn : BfN, 2023. 72 ст.
- 32.Deutsche Zentrale für Tourismus (DZT). Sustainable Tourism Campaign. Frankfurt am Main : DZT, 2023. 66 ст.
- 33.Fairweg.de – Sustainability Platform for Travel. URL: <https://fairweg.de/> (дата звернення:25.03.2025)
- 34.Federal Nature Conservation Act (BNatSchG) – Germany 2022. Офіційний сайт. URL: <https://www.bmu.de/en/law/federal-nature-conservation-act-bnatschg/> (дата звернення:25.03.2025)
- 35.European Tourism Indicator System (ETIS) Report, 2023. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b90d965-eff8-11e5-8529-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення:15.04.2025)
- 36.Global Sustainable Tourism Council (GSTC) Standards. 2022. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/> (дата звернення:15.04.2025)
- 37.German National Tourist Board. Annual Report on Green Tourism. Frankfurt am Main : GNTB, 2023. 112 ст.
- 38.United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Sustainable Tourism Guidelines. Madrid : UNWTO, 2022. URL: <https://www.unwto.org/unwto-2022-a-year-review>
- Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР.
- 39.Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «МОЛОДА НАУКА-2011» Том II с.275

40. Ковальчук Л. В. Розвиток екологічного туризму в Україні: сучасний стан та перспективи. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2021. № 1(57). С. 103–107.
41. Гусар О. В. Екотуризм як чинник сталого розвитку регіонів. Регіональна економіка. 2020. № 2. С. 122–128.
42. Федорченко В. К., Дорошенко Ю. І. Соціокультурні аспекти екологічного туризму в Україні. Київ: КНУКіМ, 2020. 168 с.
43. Дьяків І. М. Роль людського капіталу в управлінні сталим туризмом. Економіка і прогнозування. 2022. № 3. С. 77–83.
44. Козяр Н. І. Туризм як чинник соціально-економічної стабілізації в умовах війни. Економіка України. 2023. № 2. С. 44–51.
45. Мельниченко С. В. Туристична інфраструктура в контексті розвитку екологічного туризму: регіональні особливості. Вісник КНУКіМ. Серія: Туризм. 2021. № 4. С. 41–48.
46. Офіційний сайт НПП «Древлянський». URL: <https://drevlpark.in.ua> (дата звернення: 30.04.2025).
47. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Редакція станом на 2024 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
48. Пелешок А. М. Роль місцевих громад у розвитку сталого туризму: теоретичні засади та прикладні аспекти. Науковий вісник «Туризм і готельне господарство». 2021. № 1. С. 24–30.